

Diabelska kompromitacja diabelskiej rzeczywistości. *Mistrz i Małgorzata* Michała Bułhakowa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Andrzej Drawicz, *Mistrz i diabeł. Rzecz o Bułhakowie*, Warszawa 2002, s. 457–463.

Trudno skompromitować rzeczywistość państwa totalitarnego, skoro jego obywatele – w dobrej wierze czy z powodu konformizmu – przyjmują oficjalną ideologię. Może w takiej sytuacji jedyną siłą zdolną ośmieszyć system jest... diabeł? Groteskowa konfrontacja realistycznie i satyrycznie ukazanej rzeczywistości totalitarnej ze światem nadprzyrodzonym może dać zaskakujący efekt. Paradoksalnie zło systemu zniewalającego człowieka zostaje obnażone za pomocą innego, diabelskiego zła, które służy dobru.

Twoje cele

- Rozpoznasz cechy ustroju totalitarnego zobrazowane w *Mistrzu i Małgorzacie*.
- Przeanalizujesz paralelizm płaszczyzn fabularnych w *Mistrzu i Małgorzacie*.
- Sprawdzisz, jak Michaił Bułhakow zastosował w kreacji świata przedstawionego w *Mistrzu i Małgorzacie* zabieg karnawalizacji.
- Wyjaśnisz, na czym polega apokryficzność powieści mistrza.

Przeczytaj

Michaił Bułhakow (1891–1940)

Źródło: domena publiczna.

Michaił Bułhakow (1891–1940) – rosyjski prozaik i dramaturg. Urodził się w Kijowie, gdzie ukończył studia medyczne. Od 1921 roku mieszkał w Moskwie; pracował m.in. jako dziennikarz i asystent reżysera teatralnego. Jednocześnie pracował nad powieściami (*Biała gwardia*, *Mistrz i Małgorzata*), opowiadaniem (*Diaboliada*, *Fatalne jaja*) i dramatami, często utrzymanymi w konwencji fantastycznej. Ich druk był regularnie wstrzymywany przez cenzurę, a sam pisarz – inwigilowany przez radziecką tajną policję GPU z powodu zawartych w jego tekstach krytycznych aluzji do sowieckiego ustroju totalitarnego i rzeczywistości społecznej ZSRS. Swoje najważniejsze dzieło – powieść *Mistrz i Małgorzata* – pisarz tworzył przez około dwanaście lat, od 1928 roku do śmierci. Jego pierwsza wersja, nosząca tytuł *Konsultant z kopytem*, została odrzucona przez cenzurę. Bułhakow zniszczył maszynopis i rozpoczął pracę od początku, wielokrotnie zmieniając koncepcję. Ocenzurowana wersja *Mistrza i Małgorzaty* ukazała się w Rosji dopiero w 1966 roku.

Trzy światy *Mistrza i Małgorzaty*

Świat przedstawiony *Mistrza i Małgorzaty* został skonstruowany na zasadzie [paralelizmu płaszczyzn fabularnych](#). Na pierwszej płaszczyźnie akcja powieści toczy się w Moskwie przełomu lat 20. i 30. XX wieku. Ukazana jest ona jako świat odarty z wolności i zasad moralnych, w którym wskutek działania degenerującego, totalitarnego systemu politycznego kwitnie łapówkarstwo, donosicielstwo, chciwość i zazdrość. Komunistyczna cenzura niszczy powieść Mistrza, co doprowadza go do obłądu. O odzyskanie ukochanego walczy Małgorzata, w imię miłości zawierająca pakt z Wolandem. Drugą płaszczyznę fabularną stanowi świat przedstawiony powieści Mistrza – Jerozolima początku naszej ery, w której wędrowny filozof Jezua Ha-Nocri zostaje skazany na śmierć za głoszenie poglądów niezgodnych z imperialną ideologią Rzymu i nauczaniem żydowskich arcykapłanów. W powieści Mistrza, podobnie jak w Moskwie, nie ma miejsca na wolność przekonań i wolność słowa. Urzeczywistnia się ona dopiero na trzeciej płaszczyźnie fabularnej – w zaświatach, gdzie splatają się i znajdują swój finał losy bohaterów moskiewskich i jerozolimskich.

Andrzej Drawicz wyróżnia w *Mistrzu i Małgorzacie* trzy płaszczyzny fabularne podporządkowane motywowi szatana. Zatytułuj każdy z tych wątków powieściowych.

” Andrzej Drawicz

Mistrz i diabeł. Rzecz o Bułhakowie

[Diabeł] władczo podporządkowuje sobie układ fabularny. Czas akcji powieści układa się w trzech dniach, od środy do soboty wieczór, między przybyciem do Moskwy i odlotem z niej zespołu Wolanda. Działanie zespołu określa bieg wydarzeń; cykl skandali rozbija spoiłość moskiewskich układów. Jest to płaszczyzna pierwsza. Płaszczyznę drugą, którą [...] Bułhakowskie pióro zaczęło formować nie od razu i która podobnie nie od razu pojawia się w samym dziele, tworzą losy tytułowych bohaterów. Diabelska siła pozwala im przewyciężyć ziemskie przeciwności i otwiera przed nimi nowy wymiar istnienia. Wreszcie inicjuje też Woland projekcję

przekomponowanego i [sekularyzowanego](#) mitu biblijnego, dając ku końcowi możliwość zamknięcia go aktem uwalniającego miłosierdzia; i to jest płaszczyzna trzecia. Łączność tych trzech płaszczyzn, w sensie konstrukcyjnym, jest dziełem diabelskim. Zorganizowawszy powieściowe widowisko niby własny, szatański bal, zadbawszy o wszystkie efekty i spełniwszy rolę mistrza ceremonii, Woland z asystą ulatuje; a kiedy concept zostaje spełniony i założenie „niech to diabli porwą” wyczerpane – kończy się też utwór, logicznie nazwany przez autora powieścią o diable.

[...]

Zespół Wolanda ma precyzyjną plastyczność [...]; jego postacie są obrysowane wyraźnym konturem, bez rozmyć i dwuznaczności. Równie konkretne są zadania zespołu, przypominającego roboczą brygadę fachowców o ściśle określonych kompetencjach, wysłanych w piekielną delegację służbową. Są one najdalsze od wszelkiej destrukcji. [...] diabły *Mistrza i Małgorzaty* nie wikłają się w żadne sprzeczności, działają ściśle według przyjętych założeń, a przede wszystkim wcale nie chcą zła [...]. Mają w Moskwie do załatwienia konkretne sprawy organizacyjne. W sfery ludzkiej realności mieszają się [en passant](#), od niechcienia, ale właśnie nie jako destruktorzy, lecz korektorzy błędów i regulatorzy zachwianych porządków. Od czasu do czasu, z nadmiaru sił nadprzyrodzonych, płatają figle bezinteresowne, poza tym jednak oddają to, co się komu należy; psują do reszty popsute, podstawiają nogę chwiejnemu, łamią spróchniałe, namawiają do złego niedobre. [...] Umieją wprowadzić zyskiwać i tracić cielesność, przepowiadać przyszłość, przemieszczać siebie, ludzi i rzeczy w czasie i przestrzeni. Czyny te jednak, zgodnie z wielokrotnie opisywanymi tradycjami, nie muszą być przejawami

mocy piekielnych. Należą raczej do arsenału magów, czarowników, badaczy mocy tajemnych; do sfery [okultyzmu](#), [mediumizmu](#) i [parapsychologii](#). [...]

Tacy diabli, zaledwie w diabelstwie zaznaczeni, umowni, nader ziemscy i bardzo w ziemskich pracach zaaferowani – powołani są najwyraźniej po to, by wstrząsnąć układem, wymodelowanym w powieści bardzo dokładnie. Jest to materia powszedniości: obyczaju i psychologii społecznej. Składają się na nią nawyki, reakcje, repliki, odruchy. [...] To układ szpiegomanii, donosicielstwa, demagogii i gwałtu, które nie przestają być sobą także i wówczas, kiedy są obracane w żart [...]. To struktura złożona z podmienionych elementów: mieszkanie nie jest mieszkaniem ani sklep – sklepem, a organizacja literacka zajmuje się wszystkim, prócz literatury – jednakże [...] przymus uznawania nienormalności za normalność każe traktować pozór jak prawdę. [...]

Jest to rzeczywistość pseudologicznych zdań typu: „jesiotr drugiej świeżości”, argumentów „brałem, ale brałem nasze, radzieckie”, pytań retorycznych: „a za mieszkanie Puszkina będzie płacić?” [...]

Tak została [...] zrealizowana w *Mistrzu i Małgorzacie* wymowna zamiana ról: ludzki diabeł naprawia piekielne życie.

Źródło: Andrzej Drawicz, *Mistrz i diabeł. Rzecz o Bułhakowie*, Warszawa 2002, s. 457–463.

1. Jakie role, według Drawicza, odgrywają diabły w świecie ludzi? Podaj przykłady z tekstu potwierdzające twoją odpowiedź.
2. Odwołaj się do powieści Bułhakowa i uzasadnij tezę Drawicza, że „diabły wcale nie chcą zła”.

Słownik

paralelizm płaszczyzn fabularnych

(gr. *parállēlos* – równoległy, *parallēlismós* – porównanie) – w utworze fabularnym zabieg konstrukcyjny polegający na zestawieniu dwóch lub więcej światów przedstawionych i toczących się w nich akcji; realia i wydarzenia na poszczególnych płaszczyznach wiążą się na zasadzie analogii. Paralelizm płaszczyzn fabularnych służy ukazaniu uniwersalności prezentowanych w utworze problemów

sekularyzacja

(łac. *saecularis* – świecki) zeświecczenie, laicyzacja, ograniczenie roli religii w różnych dziedzinach życia społecznego, także przejście majątków, urzędów lub uprawnień spod władzy kościelnej pod władzę świecką

en passant

(fr.) mimochodem

okultyzm

(łac. *occulere* – skrywać) nazwa doktryn ezoterycznych (czyli dostępnych tylko wtajemniczonym) głoszących istnienie sił tajemnych w człowieku i naturze

mediumizm

(łac. *medius* – pośredni) wywoływanie zjawisk paranormalnych (tajemniczych, trudnych do racjonalnego wyjaśnienia) za pośrednictwem medium, czyli osoby zdolnej odczuwać tego typu zjawiska (np. mającej kontakt z duchami, zdolność jasnowidzenia itp.)

parapsychologia

(gr. *para* – przy, obok, poza; gr. *psyche* – dusza + gr. *logos* – słowo, nauka) dziedzina badań z pogranicza psychologii zajmująca się zjawiskami paranormalnymi

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją dotyczącą problematyki *Mistrza i Małgorzaty*. Zanotuj cechy rosyjskiej rzeczywistości przełomu lat 20. i 30. XX w. obserwowane przez Bułhakowa, które stały się przedmiotem krytyki w powieści.

Polecenie 2

Które postaci mieszkające w Moskwie można uznać za odpowiedniki Piłata z powieści *Mistrza*? Uzasadnij swój wybór.

Ilustracja interaktywna

Vladimir Rylkin, *Mistrz i Małgorzata*

Źródło: dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z ilustracją interaktywną, dotyczącą problematyki *Mistrza i Małgorzaty*. Na podstawie zawartych w niej informacji udowodnij, że powieść mistrza jest apokryfem.

Ćwiczenie 2

Na przykładzie wybranej sceny z powieści udowodnij, że Michaił Bułhakow przedstawił rzeczywistość państwa totalitarnego w sposób skarnawalizowany.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Obolewicz

Przedmiot: Język polski

Temat: Diabelska kompromitacja diabelskiej rzeczywistości. *Mistrz i Małgorzata* Michaiła Bułhakowa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

7) rozumie pojęcie groteski, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

IV. Samokształcenie.

1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

6) rozpoznaje w utworach literackich konwencje: baśniową, oniryczną, turpistyczną, nadrealistyczną, postmodernistyczną;

11) porównuje różnorodne propozycje odczytania tego samego utworu literackiego;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w kulturze współczesnej;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Rozpoznasz cechy ustroju totalitarnego zobrazowane w *Mistrzu i Małgorzacie*.
- Przeanalizujesz paralelizm płaszczyzn fabularnych w *Mistrzu i Małgorzacie*.

- Sprawdzisz, jak Michaił Bułhakow zastosował w kreacji świata przedstawionego w *Mistrzu i Małgorzacie* zabieg karnawalizacji.
- Wyjaśnisz, na czym polega apokryficzność powieści mistrza.

Uczeń:

- opisuje płaszczyzny fabularne *Mistrza i Małgorzaty* i ich przenikanie się;
- charakteryzuje sposób kreacji świata przedstawionego w *Mistrzu i Małgorzacie*;
- przedstawia różne sposoby interpretacji powieści;
- rozpoznaje cechy ustroju totalitarnego zobrazowane w powieści.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przekład intersemiotyczny.** Wybrany uczeń przygotowuje przykład jednego dzieła sztuki, które koresponduje z fragmentem prozy w e-materiale: , wraz z uzasadnieniem. W swojej wypowiedzi powinien zwrócić uwagę na elementy przekładu intertekstualnego oraz zastosować aparat pojęciowy właściwy omawianiu tekstu literackiego oraz plastycznego.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla i odczytuje temat lekcji oraz zawarte we wprowadzeniu do e-materiału cele zajęć i prosi uczniów lub wybraną osobę o sformułowanie kryteriów sukcesu.
2. **Raport z przygotowań.** Nauczyciel, przy użyciu raportu dostępnego w panelu użytkownika, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji, sprawdza, kto wykonał zadane ćwiczenie. Wybrany uczeń rozpoczyna wstępną dyskusję wokół tematu lekcji, przedstawiając i uzasadniając swoje stanowisko.

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacja uczniowskiej interpretacji (przekładu intersemiotycznego) na temat utworu prozatorskiego.** Wspólne omówienie prezentacji ze szczególnym uwzględnieniem mocnych stron propozycji ucznia.

2. **Odczytanie tekstu literackiego z elementami interpretacji aktorskiej.** Wybrane przed lekcją osoby prezentują fragmenty prozy: {...}. Po uczniowskiej prezentacji pozostała część klasy przedstawia swoje wrażenia dotyczące utworu oraz prezentacji. Uczniowie zapisują swoje wrażenia w formie notatki.
3. **Kształcenie postrzegania historii literatury i dziejów kultury jako procesu.** Nauczyciel, nawiązując do zadania przed lekcją, zadaje uczniom pytania:
 - Jakie były okoliczności powstania utworu?
 - Jaki wpływ na powstanie utworu ma biografia autora?
 - Do jakiego nurtu literackiego należy utwór? Co o tym świadczy?
4. **Praca z multimediami.** Uczniowie zapoznają się z treścią medium w sekcji „Prezentacja multimedialna”. Tworzą notatkę podsumowującą nową wiedzę. Następnie wykonują polecenie: {...}
5. **Utrwalenie wiedzy i umiejętności.** Uczniowie, w parach, rozwiązują zawarte w sekcji „Ilustracja interaktywna” ćwiczenia. Następnie, aby uzasadnić poprawność rozwiązań, omawiają je w większych grupach, przygotowując spójną argumentację, którą zaprezentują na forum klasy. Po wyznaczonym czasie następuje wspólne omówienie zadań.
6. Ostatnią partię ćwiczeń (nr {...}) uczniowie wykonują wspólnie i omawiają je razem z nauczycielem.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?

Praca domowa:

1. Napisz tekst rozmowy dotyczącej powstania i interpretacji analizowanego podczas lekcji utworu prozatorskiego, jaka mogłaby się odbyć między tobą a autorem tekstu.

Materiały pomocnicze:

- *Słownik terminów literackich*, Warszawa 1995.
- Witold Bobiński, *Konteksty kulturowe w dydaktyce literatury*, w: *Polonista w szkole*, pod red. Anny Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- Ryszard Handke, *Alfabet kultury w lekturze tekstu literackiego*, w: *Metodyka literatury*, tom 2, wybór i oprac. J. Pachecka, A. Piątkowska, K. Sałkiewicz, Warszawa 2002.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja multimedialna”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.